

ŠTUDENTI S SLEPOTO IN SLABOVIDNOSTJO

Ingrid Žolgar, Damjana Kogovšek in Jerneja Novšak Brce
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Povzetek

V prispevku predstavljamo potrebe študentov s slepoto in slabovidnostjo ter potrebne prilagoditve za njihovo vključevanje v študijski proces. Pojavnost slepote in slabovidnosti je majhna, kar pomeni, da strokovnjaki nimajo pogostih izkušenj s študenti s slepoto in slabovidnostjo. Zakonsko sta slepota in slabovidnost definirani po medicinskih parametrih glede na ostrino vida in širino vidnega polja. Vzroki za izgubo vida so različni, njihovi vplivi oziroma omejitve se med posamezniki razlikujejo. Zato je pomembno, da vsakega posameznega študenta obravnavamo individualno v skladu z njegovimi potrebami. Izguba vida je lahko stabilna ali napredujoča. Slednja pomembno vpliva na posameznikovo funkcioniranje, zato je v takih primerih potrebno preveriti že določene prilagoditve. Za obdobje prehoda na študij in med njim je značilno učenje in nenehno prilagajanje obeh strani, tako študenta (opremljenost z ustreznimi znanji, spretnostmi, veščinami) kot tudi izobraževalne ustanove (dostopnost do informacij, študijskega gradiva in okolja ter prilagoditev študijskega procesa). Na koncu prispevka je predstavljen primer dobre prakse.

Ključne besede: študenti s slepoto in slabovidnostjo, omejitve, predpriprava, prilagoditve, prehod, dostopnost

Uvod

Pojavnost slepote in slabovidnosti je majhna, kar pomeni, da strokovnjaki nimajo pogostih izkušenj s študenti s slepoto in slabovidnostjo. Ne glede na izzive nam statistični podatki in rezultati študij dokazujejo, da lahko z ustreznimi prilagoditvami študenti s slepoto in slabovidnostjo uspešno zaključijo študij ter se pozneje zaposlijo in aktivno vključijo v širšo družbo.

Za slepoto/slabovidnost sta značilni nizka pojavnost in velike potrebe. Dihotomija videči – slepi ne moreta opisati kontinuuma izgube vida. Izguba vida se lahko zelo razlikuje po stopnji in učinku in ta črno-bela razlika med vidom in slepoto ne odraža resničnosti.

Po podatkih Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ, 2020a) v šolskem letu 2020/2021 osnovno šolo obiskuje 68 slepih oziroma slabovidnih učencev (0,5 % učencev s posebnimi potrebami) in 28 slepih oziroma slabovidnih dijakov (0,5 % dijakov s posebnimi potrebami) (MIZŠ, 2020b). Delež

osnovnošolskih in srednješolskih učencev s slepoto oziroma slabovidnostjo se skozi leta bistveno ne spreminja (v zadnjih 5 letih je razpon med 0,5 in 0,7 % v OŠ; v zadnjih 10 letih pa med 0,5 in 1,2 %). Majhen je tudi delež med študenti s posebnimi potrebami. Po podatkih slovenske nacionalne študije (Košak Babuder *idr.*, 2018) se je od 163 sodelujočih študentov s posebnimi potrebami kot slabovidnih opredelilo sedem študentov (4 %) in kot slepih štirje študenti (2 %); to sicer niso vsi študenti, kaže pa se trend nizke pojavnosti.

Zakonsko sta slepota in slabovidnost definirani po medicinskih parametrih glede na ostrino vida in širino vidnega polja. Čeprav se definicije razlikujejo, večina sledi smernicam Svetovne zdravstvene organizacije (WHO). V Sloveniji uporabljamo za določanje slepote in slabovidnosti definicijo, ki jo je leta 1996 sprejel razširjeni strokovni kolegij za oftalmologijo. Osebe se glede na ostanek vidne ostrine in vidnega polja razvršča v pet kategorij oziroma skupin. Upošteva se boljše oko z najboljšo možno korekcijo (očala ali kontaktne leče):

Slabovidnost

1. *kategorija*: vidna ostrina od 0,3 do 0,1.
2. *kategorija*: vidna ostrina od manj kot 0,1 do 0,05 ali zoženo vidno polje na 20 stopinj okrog fiksacijske točke ne glede na vidno ostrino.

Slepota

3. *kategorija*: vidna ostrina od manj kot 0,05 do 0,02 ali zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke na 5–10 stopinj ne glede na vidno ostrino.
4. *kategorija*: vidna ostrina od manj kot 0,02 do zaznave svetlobe ali zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke na manj kot 5 stopinj ne glede na vidno ostrino.
5. *kategorija*: vidna ostrina 0 – dojem svetlobe negativen.

Vzroki za izgubo vida so različni in posledično vsak predstavlja drugačno kombinacijo težav. Izguba vida je lahko prisotna že od rojstva ali pa nastopi pozneje. Lahko je stabilna ali napredujoča. Slednja pomembno vpliva na posameznikovo funkcioniranje, zato je v takih primerih treba ponovno preveriti že določene prilagoditve.

Stopnja izgube vida sama po sebi ne daje popolnega razumevanja tega, kako slepota ali slabovidnost vpliva na razvoj in učenje ter funkcioniranje posameznika. Osebe z enako ali podobno izgubo vida delujejo zelo različno. Stopnja izgube vida ni niti edini in pogosto niti najpomembnejši dejavnik v

oceni posameznikovega celostnega funkcioniranja.

Preplet specifičnih značilnosti vizualnega funkcioniranja posameznika (npr. stopnja izgube vida, vrsta, starost nastanka, stabilnost) in tudi njegove individualne značilnosti (npr. adaptivne in kognitivne sposobnosti, motivacija) ter značilnosti ožjega in širšega socialnega okolja se različno odražajo na funkcioniranju posameznika. Zato je pomembno, da vsakega študenta obravnavamo individualno v skladu z njegovimi potrebami.

Za posameznikovo življenje in delo je vid zelo pomemben, saj predstavlja eno od najvažnejših modalitet za sprejemanje in obdelavo informacij o svetu ter ima pomembno vlogo pri razvoju in učenju posameznika. Osebe s slepoto in slabovidnostjo kljub ustrezni optični korekciji in drugi medicinski oskrbi ne dosežejo zadovoljive vidne ostrine ali imajo izrazito spremenjeno vidno polje. Izguba vida tako posamezniku predstavlja določene omejitve in izzive na vseh področjih življenja: omejitve v obsegu in raznolikosti izkušenj, omejitve v gibanju ter omejitve v kontroli okolja in sebe v odnosu do njega (Lowenfeld, 1981, v Tuttle in Tuttle, 1998).

Priprava in prehod na študij

Za obdobje prehoda na študij in med njim je značilno učenje in nenehno prilagajanje obeh strani, tako študenta (opremljenost z ustreznimi znanji, spretnostmi, veščinami) kot tudi izobraževalne ustanove (dostopnost do informacij, študijskega gradiva in okolja ter prilagoditev študijskega procesa).

Status študenta s PP

Učenci in dijaki s slepoto oziroma slabovidnostjo imajo v obdobju osnovno- in srednješolskega izobraževanja urejen status in so vključeni v različne izobraževalne programe (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami – ZUOPP, 2013). Lahko se šolajo v specializirani ustanovi (Zavod za slepo in slabovidno mladino oziroma Center IRIS) ali v večinskih ustanovah (osnovne in srednje šole). Ne glede na vrsto izobraževalnega programa se tem učencem in dijakom nudi dodatna strokovna pomoč in podpora ter potrebne prilagoditve (ZUOPP, 2013; Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj, 2015). Ob vpisu na visokošolsko ustanovo običajno ta status ponovno uveljavijo (Zakon o visokem šolstvu, 2012) ter so jim tako omogočene prilagoditve študijskega procesa in okolja. Nekateri študenti pa ne želijo izpostaviti svoje slepote ali slabovidnosti oziroma menijo, da ne potrebujejo posebnega statusa, kar kažejo tudi podatki slovenske nacionalne študije (Košak Babuder idr., 2018).

V nekaterih primerih je lahko izguba vida napredujoča ter posledično vpliva na spremembo kategorije slepote oziroma slabovidnosti neposredno pred vpisom ali v času študija ter posamezniku predstavlja velik izziv. Strategije, ki jih je posameznik v preteklosti že uporabljal, na primer za dostop do informacij ali samostojno gibanje, niso nujno več primerne. Namesto tega mora pridobiti nove spretnosti in strategije in v teh primerih je treba ponovno preveriti že določene prilagoditve.

Opremljenost posameznika in prehod na študij

Za vse bodoče študente prehod na študij predstavlja pomembno prelomnico, za študente s slepoto in slabovidnostjo so številne potrebne prilagoditve še večje. Prehod iz srednje šole, kjer so imeli zagotovljene prilagoditve, dodatno strokovno pomoč in podporo na osnovi odločbe o usmerjanju, v popolnoma novo okolje zanje predstavlja velik izziv.

Tako se pri prehodu na študij in v času študija soočajo s številnimi ovirami in izzivi (Reed in Cirtis, 2011; Trief in Feeney, 2003; Wolffe, 1999; Wolffe in Kelly, 2011):

- prilagoditev na novo fizično okolje: orientacija in mobilnost v novem okolju (visokošolska ustanova, predavalnice, referat, študentski dom);
- prilagoditev na administrativne postopke (npr. postopki, vezani na vpis, prijave na izpite, visokošolski informacijski sistem);
- prilagoditev na visokošolsko okolje (npr. obvladovanje množice gradiva, zapiski in njihova dostopnost, dodaten čas);
- prilagajanje na novo socialno okolje (nova prijateljstva, vključevanje v študentsko življenje, socialna mreža, spretnosti samozagovorništva);
- prilagoditev na samostojno življenje (tranzicija iz organizirane podpore v samostojnost).

Soočanje z izzivi, doseganje čim lažjega prehoda ter tudi uspešnosti pri študiju s končnim ciljem iskanja in pridobivanja zaposlitve so odvisni od več dejavnikov.

Opremljenost posameznika z ustreznimi znanji, spretnostmi in veščinami

Znanja, spretnosti in veščine, pomembne za uspešno vključevanje v študijski proces in tudi poznejšo zaposlitev, so na primer samostojno dostopanje do informacij, uporaba podporne in pomožne tehnologije, učinkovita medosebna komunikacija in samostojno gibanje. Ta potrebna znanja, spretnosti in veščine posameznik pridobiva in nadgrajuje skozi celotno obdobje šolanja v procesu tiflopedagoške rehabilitacije ter so pomembna za njegov vsestranski razvoj, za ublažitev neposrednih in posrednih posledic slepote

oziroma slabovidnosti. Ne nazadnje predstavljajo predpogoj za visokošolsko izobraževanje in pripravo na samostojno in neodvisno življenje (Allman *idr.*, 2014; Hatlen, 1996; Hewett *idr.*, 2017; Huebner, 2000; McLinden *idr.*, 2016; Sapp in Hatlen, 2010).

Predpriprava na študij

Kot že izpostavljeno, lahko obdobje prehoda (v našem primeru iz srednje šole na visokošolsko ustanovo) predstavlja še dodatno potrebo po tiflopedagoški obravnavi in podpori za dopolnitev in nadgradnjo z zgoraj omenjenimi spretnostmi, znanji in veščinami (Bell, 2012; Cavanaugh in Giesen, 2012; Žolgar *idr.*, 2015). Tudi tukaj je aktivna vloga na študentu, da se že predhodno, tj. pred izgubo podpore z naslova Odločbe o usmerjanju z zaključkom srednje šole, aktivno vključi v rehabilitacijo za osebe s slepoto in slabovidnostjo ter si zagotovi potrebno podporo. Že pred začetkom študijskega procesa, v času oddaje vloge za pridobitev statusa študenta s PP, je za učinkovito in kakovostno delo treba razmisliti o potrebnih prilagoditvah (izpostavljene spodaj) ter tudi o spoznavanju novega okolja in vzpostavljanju kontakta z osebjem visokošolske ustanove. Treba je spoznati širšo okolico, dostopanje do visokošolske ustanove, se naučiti samostojnega gibanja po stavbi. Smotrna je povezava z društvi, sistemom tutorjev – torej vzpostavljanje virov pomoči za čas študija – ter tako spoznati možnosti trenutne dostopnosti (do npr. gradiv, spletnih učilnic, drugih informacijskih sistemov) itd.

Prilagoditve v času študija

Model vizualnega funkcioniranja zajema tri med sabo povezane in prepletene pomembne dimenzije: vizualne zmožnosti, individualne karakteristike ter vizualno okolje (Corn in Erin, 2010). Zlasti vizualno okolje in njegovo prilagajanje potrebam študenta s slepoto ali slabovidnostjo pomembno prispevata *k večji dostopnosti in ustvarjanju inkluzivnega okolja*. Zagotavljanje ustreznih prilagoditev za skupino študentov s slepoto in slabovidnostjo se nanaša na:

- dostopnost do informacij in študijskega gradiva (gradivo v tiskani obliki in brajci; optični in neoptični pripomočki za slabovidne; gradivo v taktilni obliki; strojna in programska oprema za vizualni, avditivni in taktilni dostop; zvočni zapis ter zvočne in e-knjige);
- prilagoditev študijskega procesa (izročki; načini in strategije poučevanja; časovna prilagoditev);
- prilagoditev oziroma dostopnost študijskega okolja (taktilne in vizualne oznake; taktilne karte; usmerjevalne table).

Vse te prilagoditve morajo biti pravočasne in dostopne vnaprej (npr. dokumenti, gradiva, sezname literature). Kot kažejo rezultati raziskav, študenti poročajo, da visokošolske ustanove izvajajo nekatere prilagoditve, ki jim omogočajo dostop do študija, vendar šele med študijskim procesom – pomanjkanje vnaprejšnjih prilagoditev pa ustvarja ovire (Bishop in Rhind, 2011; Hewett idr., 2017; Hewett idr., 2018; Ostrowski, 2016; Reed in Curtis, 2012).

Poznavanje skupine

Smiselne in potrebne prilagoditve so za skupino študentov s slepoto in slabovidnostjo nujne in so namenjene temu, da lahko posamezniki dosežajo enake cilje – ne pa zmanjševanju učnih standardov. Zaradi izgube vida poteka učenje drugače, po drugih poteh, ki so lahko bolj zamudne.

Visokošolski učitelji so se pripravljani prilagoditi potrebam študentov (Dallas idr., 2014), vendar največkrat poročajo o pomanjkanju časa in znanja o tem, kako zagotoviti prilagoditve pri poučevanju. Po podatkih slovenske nacionalne študije (Košak Babuder idr., 2018) so visokošolski učitelji in sodelavci naklonjeni temu, da imajo študenti s senzornimi ovirami status študenta s posebnimi potrebami.

Učinkovita medosebna komunikacija

Potrebna podpora in prilagoditve se razlikujejo glede na individualne okoliščine posameznega študenta (glede na stopnjo in naravo motnje ipd.). Za zagotavljanje ustrezne in učinkovite komunikacije se mora visokošolski učitelj s študentom neposredno dogovoriti, saj mu bo študent lahko predstavil svoje potrebe in sporočil, kaj je zanj najustreznejše. Spodaj navajamo primer dobre prakse.

Primer dobre prakse

Usklajevanje posebnih potreb študenta in potrebnih prilagoditev ter zahtev študijskega procesa temelji na sodelovanju in partnerstvu med ustanovo, njenim osebjem in študentom.

V nadaljevanju prikazujemo primer dobre prakse študentke s slepoto z minimalnim ostankom vida. Pomembno je poudariti, da je bilo za doseganje lažjega prehoda na visokošolsko ustanovo in vključevanje v študijski proces s strani študentke izkazane veliko aktivnosti že pred samim začetkom študijskega leta. *Različni dejavniki (med drugim njeno dobro poznavanje svojih posebnih potreb in s tem potrebnih pripomočkov in prilagoditev; podpora domačega okolja; sočasna vključenost v proces rehabilitacije in s tem*

strokovna podpora tiflopedagoga ter pripravljenost visokošolskega osebja in kolegov študentov na sodelovanje) so omogočili kakovostno partnerstvo in zagotavljanje čim bolj enakovrednega dostopa in vključevanja v študijski proces v celoti.

Študentka je zaradi novega okolja že pred začetkom študija v sklopu rehabilitacije za osebe s slepoto in slabovidnostjo s tiflopedagogom opravila obsežen trening orientacije in mobilnosti, in sicer s ciljem samostojnega gibanja od kraja prebivanja do visokošolske ustanove in po njej. Izhajajoč iz urnika za prvi semester je tako že pred začetkom obvladala samostojno gibanje do predavalnic, kabinetov in drugih pomembnih lokacij (stranišča, referat, informator ipd.). Izvedeni so bili vsi formalni postopki za pridobivanje statusa študenta s posebnimi potrebami in s tem zagotavljanje prilagoditev, kjer je bila omogočena podpora visokošolskega osebja. V sklopu vloge za pridobivanje statusa študenta s posebnimi potrebami je študentka skupaj s tiflopedagogom prediskutirala ter nato izpostavila potrebne splošne in individualne prilagoditve študijskega okolja in pedagoškega dela oziroma prilagoditve pri študiju in opravljanju študijskih obveznosti.

S strani študentke je bila vzpostavljena komunikacija z vsemi visokošolskimi učitelji. *Že pred začetkom predavanj, vaj in seminarjev so tako vsi izvajalci študijskega procesa spoznali njene posebne potrebe, prediskutirani so bili tisti elementi predavanj, vaj in seminarjev, ki so bili potrebni prilagoditev. Študentka je skušala sama ponuditi različne možnosti, alternative pri opravljanju raznolikih obveznosti. Prav tako se je povezala s tutorji za študente s posebnimi potrebami in drugimi posamezniki s slepoto, ki so oziroma še obiskujejo isto ustanovo. Dejstvo, da so ustanovo že v preteklosti obiskovali študenti s slepoto, se je prav tako izkazalo kot dobrodošlo, saj za večino osebja to ni bila prva izkušnja s študentom s slepoto. Prav tako je bilo na ustanovi že nekaj splošnih prilagoditev okolja z namenom zagotavljanja dostopnosti, na primer oznake in zapisi v brajevi pisavi na vratih predavalnic. Študentka je izpostavila sledeče prilagoditve.*

Prilagoditve pri izvedbi predavanj, vaj in seminarjev:

- možnost uporabe prenosnega računalnika z bralnikom zaslonske slike in govorno sintezo, brajeve vrstice, zvočnega kalkulatorja, slušalk;
- posredovanje študijskih predstavitev vnaprej v primerni/dostopni obliki;
- oblikovanje vaj v skupinah in možnost dela v paru zaradi opisa vizualnih informacij;
- podaljšanje časovnih rokov za oddajo vaj in poročil;
- dodaten prostor v predavalnicah za računalnik in ostalo opremo ter dostop do električnih vtičnic;

- spremstvo v primeru poteka vaj izven lokacije visokošolske ustanove.

Prilagoditve glede študijske literature:

- možnost daljšega roka izposoje gradiva;
- posredovanje knjig v e-obliki;
- študijsko gradivo v dostopni obliki.

Prilagoditve glede načina preverjanja in ocenjevanja:

- opravljanje izpita s pomočjo računalnika, brajeve vrstice, zvočnega kalkulatorja;
- izpitna vprašanja v elektronski obliki;
- iz izpitnih vprašanj izločeni grafi, slikovno gradivo oziroma ustrezno opisani, prilagojeni (taktilni);
- podaljšan čas opravljanja izpitov;
- možnost izbire med ustnim in pisnim izpitom, če je to mogoče;
- opravljanje izpita v ločenem prostoru.

Kljub izredno kakovostni organizaciji, predpripravi in aktivni vlogi študentke je med študijskim letom prihajalo tudi do izzivov, ki so bili v večini razrešeni s pravočasno in učinkovito komunikacijo. Na primer: težave s samostojnim gibanjem pri občasni menjavi predavalnic, opravljanje vaj na drugih lokacijah (podpora kolegov študentov, organizacija spremstva), raba spletne učilnice, specifičnih programov (npr. pri statistiki), ki niso prilagojeni in kompatibilni s programsko opremo za osebe s slepoto, skeniranje knjig (podpora domačih in visokošolskega osebja), razlaga slikovnega gradiva (dodatne obrazložitve na predavanjih in govorilnih urah, izdelava taktilnega modela), zagotavljanje izročkov v ustreznih formatih, saj izvajalci študijskega procesa pogosto uporabljajo oblike za predstavitve, do katerih osebe s slepoto težje dostopajo.

Priloga k vlogi za status študenta s PP (zgoraj zapisane prilagoditve) je tako predstavljala dober začetek, okvir tega, kaj nekdo potrebuje za enakovreden dostop. Nenehna komunikacija s posameznimi izvajalci študijskega procesa, sprotno dogovarjanje in prilagajanje glede na vsebino in obveznosti pri predmetih tako s strani študentke kot izvajalcev pa so omogočali kakovostno sodelovanje v študijskem procesu in reševanje vsakodnevnih izzivov.

Zaključek

Osebe s slepoto in slabovidnostjo so zaradi izgube vida izpostavljene določenim oviram in izzivom. V prispevku smo izpostavili osnovna izhodišča kot pomoč pri razumevanju potreb študentov s slepoto in slabovidnostjo v skupnem soustvarjanju inkluzivnega okolja. Upoštevanje vseh potreb študentov z izgubo vida in izboljšanje splošne dostopnosti ter dobra medosebna komunikacija so bistvenega pomena za njihovo vključevanje v študijski proces.

Postopnost vzajemnega prilagajanja v zvezi z visokošolskih izobraževanjem smo prikazali na dva načina: kaj se dogaja pred in med pripravami na visokošolsko izobraževanje ter kaj je potrebno med samim visokošolskim izobraževanjem.

Tako kot pri vseh študentih se tudi za študente s slepoto in slabovidnostjo pričakujejo samostojnost, samoiniciativnost, proaktivnost in širši nabor veščin, ki jim omogočajo samostojno življenje in študij. Za uspešen prehod na študij in v času študija je tako pomembno, da posameznik pozna in argumentira svoje potrebe (pojasni, kako njegova izguba vida vpliva na njegovo učenje in funkcioniranje), se dogovori za potrebne prilagoditve ter ima znanja, spretnosti in veščine, da udejanji te prilagoditve.

V času izobraževanja po celotni vertikali, ko posameznik pridobiva znanja, spretnosti in veščine, ki mu omogočajo dostop do učnih vsebin, je pogosto prevelik poudarek na učnih znanjih. Rehabilitacijska področja, ki so ključna za študij, samostojno življenje, neodvisnost in nenazadnje za zaposlitev ter vključevanje v širšo družbo, pa so deležna premalo poudarka. Z ustreznimi procesi prehoda (predpriprave na študij) lahko odstranimo oziroma omilimo marsikatero oviro in spodbudimo večjo vključenost. Po drugi strani je potrebna sistemska ureditev, ki bo visokošolskim ustanovam in osebju omogočala zagotavljanje prilagoditev in dostopnosti ter krepila sodelovanje s študenti, saj so visokošolski učitelji in sodelavci brez ustrezne podpore. V procesu postopnega vzajemnega prilagajanja se s časom spreminjajo veščine in znanja ter zahteve vseh sodelujočih. Za vse je to prilagajanje zahteven proces, v katerem vsak prispeva pomemben delež in tako s skupnimi močmi ustvarja inkluzivno okolje, v katerem najdejo mesto prav vsi, ne glede na to, ali imajo posebne potrebe ali ne, še zlasti, če se usmerimo na zmožnosti in ne na ovire.

Literatura

- Allman, C. B., Lewis, S. in Spungin, S. J. (2014). *ECC essentials: teaching the expanded core curriculum to students with visual impairments*. AFB Press.
- Bishop, D. in Rhind, D. J. A. (2011). Barriers and enablers for visually impaired students at a UK Higher Education Institution. *British Journal of Visual Impairment*, 29(3), 177–195. <https://doi.org/10.1177/0264619611415329>
- Bell, E. C. (2012). Mentoring transition-age youth with blindness. *The Journal of Special Education*, 46(3), 170–179. <https://doi.org/10.1177/0022466910374211>
- Cavanaugh, B. in Giesen, J. (2012). A systematic review of transition interventions affecting the employability of youths with visual impairments. *Journal of Visual Impairments & Blindness*, 106(7), 400–413. <https://doi.org/10.1177/0145482X1210600703>
- Corn, A. L. in Erin, J. N. (2010). *Foundations of low vision: clinical and functional perspectives*. AFB Press.
- Dallas, B., Sprong, M. in Upton, T. D. (2014). Post-secondary faculty attitudes toward inclusive teaching strategies. *The Journal of Rehabilitation*, 80(2), 12–20.
- Hatlen, P. (1996). The core curriculum for blind and visually impaired students, including those with additional disabilities. *RE:View*, 28(1), 25–32.
- Hewett, R., Douglas, G., McLinden, M. in Keil, S. (2017). Developing an inclusive learning environment for students with visual impairment in higher education: Progressive mutual accommodation and learner experiences in the United Kingdom. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 89–109. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254971>
- Hewett, R., Douglas, G., Michael McLinden, M. in Keil, S. (2018). Balancing inclusive design, adjustments and personal agency: progressive mutual accommodations and the experiences of university students with vision impairment in the United Kingdom. *International Journal of Inclusive Education*, 24(7), 754–770. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1492637>
- Huebner, K. M. (2000). Visual impairment. V A. J. Koenig in M. C. Holbrook (ur.), *Foundations of education: Instructional strategies for teaching children and youths with visual impairments* (2. izd., vol. 2, str. 55–76). AFB Press.
- Košak Babuder, M., Pulec Lah, S., Štemberger, V., Javornik, K., Tivadar, H., Podlesek, A., ... Leban, U. (2018). *Študija o stanju ureditve posebnih skupin študentov v visokem šolstvu: nacionalna študija – poročilo*. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Visoko_solstvo/Statistika_in_analize/StudijaPosebneSkupineVStudentov.pdf
- Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami (2015)*. Zavod RS za šolstvo. <https://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf>
- Lowenfeld, B. (1998). Berthold Lowenfeld on blindness and blind people. V D. W. Tuttle in N. R. Tuttle, *Self esteem and adjusting with blindness: The process of responding to life's demands* (str. 18). Charles C. Thomas Publisher Ltd.
- McLinden, M., Douglas, G., Cobb, R., Hewett, R. in Ravenscroft, J. (2016). 'Access to learning' and 'learning to access': analysing the distinctive role of specialist teachers of children and young people with vision impairments in facilitating curriculum access through an ecological systems theory. *British Journal of Visual Impairment*, 34(2), 177–195. <https://doi.org/10.1177/0264619616643180>
- Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport – MIZŠ. (2020a). *Učenci s posebnimi potrebami*

v osnovnih šolah na dan 30. 9. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/lzobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/Statistike-in-analize/Tabela_ucenci_s-posebnimi-potrebami.pdf

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport – MIZŠ. (2020b). *Dijaki s posebnimi potrebami v srednješolskih programih*. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/lzobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/Statistike-in-analize/Tabela_dijaki_s-posebnimi-potrebami.pdf

Ostrowski, C. P. (2016). Improving access to accommodations: reducing political and institutional barriers for Canadian postsecondary students with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 110(1), 15–25. <https://doi.org/10.1177/0145482X1611000103>

Reed, M. in Curtis, K. (2012). Experiences of students with visual impairments in Canadian Higher Education. *Journal of Visual impairments and Blindness*, 106(7), 414–425 <https://doi.org/10.1177/0145482X1210600704>

Reed, M. in Curtis, K. (2011). High school teachers' perspectives on supporting students with visual impairments toward higher education: access, barriers, and success. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(9), 548–559. <https://doi.org/10.1177/0145482X1110500906>

Sapp, W. in Hatlen, P. (2010). The expanded core curriculum: where we have been, where we are going, and how we can get there. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(6), 338–348. <https://doi.org/10.1177/0145482X1010400604>

Trief, E. in Feeney, R. (2003). Guidelines for a precollege curriculum for students with blindness and visual impairments. *Review*, 35(3), 137–143.

Wolffe, K. (1999). *Skills for success: a career education handbook for children and adolescents with visual impairments*. AFB Press.

Wolffe, K. in Kelly, S. M. (2011). Instruction in areas of the expanded core curriculum linked to transition outcomes for students with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(6), 340–349. <https://doi.org/10.1177/0145482X1110500605>

World Health Organization – WHO. *Blindness and vision impairment*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami – ZUOPP-1(2011). *Uradni list RS*. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlid=201158&stevilka=2714>

Zakon o visokem šolstvu. *Uradni list RS*, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 109/12, 85/14, 75/16, 61/17 – ZUPŠ in 65/17. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAK0172>

Žolgar, I., Škrlec, E., Češarek, S. in Kogovšek, D. (2015). Transition issues of youth with visual impairments. V S. Nikolić, D. Ilić Stošović in M. Šćepanović (ur.), *Actual defectological practice*. International thematic collection of papers (str. 59–70). Society of defectologists of Vojvodina.

